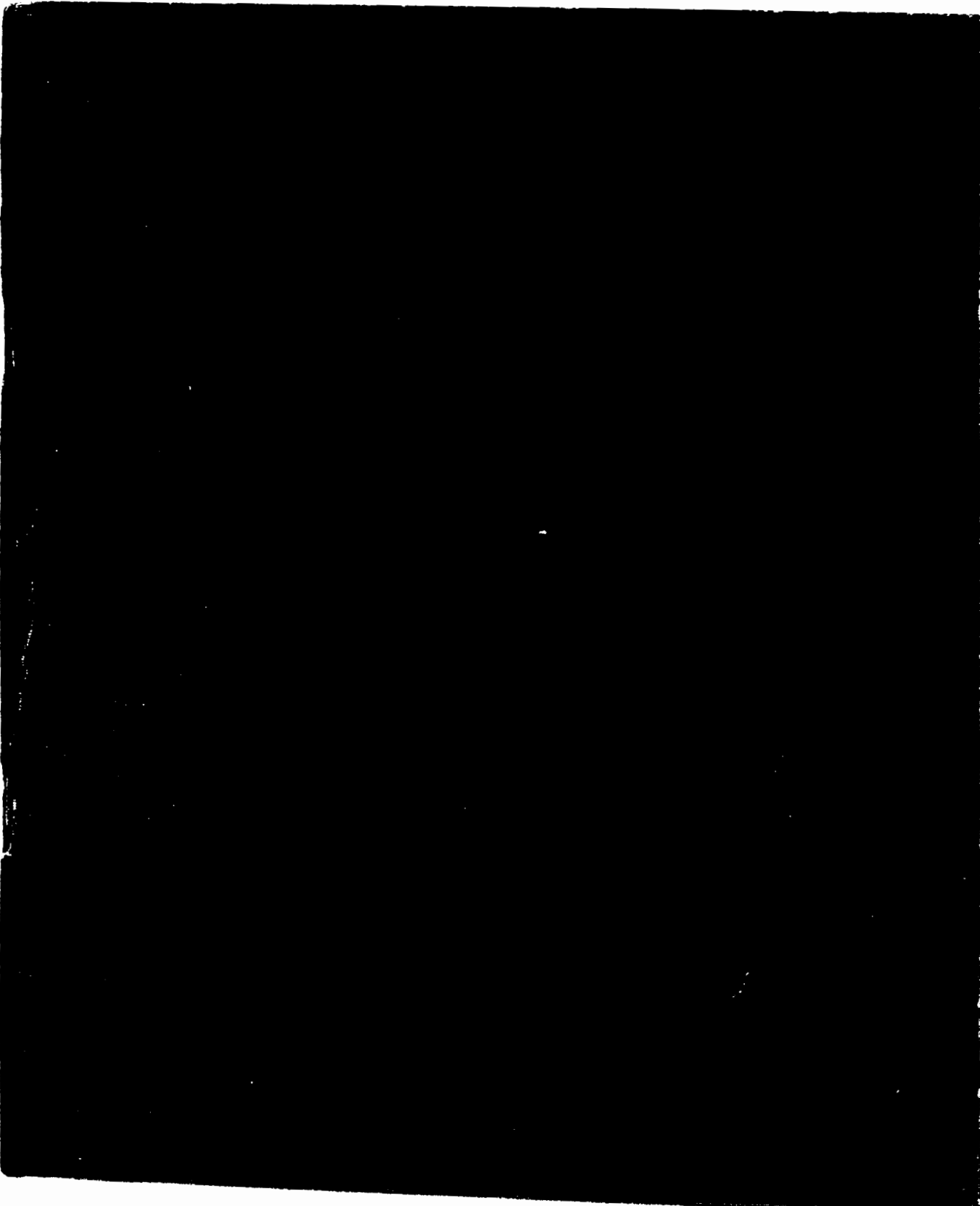

S463*
(5)

K44/12

P. Ngwana.

p1-49*

Ndimo 1-20

Zwiambaro 21-27
 ~ Uzwima 28-35
 Zwilina 36-49

Agriculture, ^{dress} dress, diet
 and hunting methods
 of the Venda

9 p. (14/-)

5463

K44/12

P. Ngwana.

P1-49*

463 20/8/40 P.P1-49
7
~~10/12~~ indexed

P. R. Ngwana

10

K44/12. ⁴⁹

Ndimo.

~~Nduhu-mvenda. Dyo de
 darhuwa na Thoho-yo-Ndou.
 Dji tsh-thoua u mela
 maluha, muthu u konou
 kapedzela mavu khado
 Arali dji songo shelwa
 mavu, a dji liwi nga
 vhauna, zwi a ila.
 Makanda djo ha
 kandwi nga vhauna.
 muna o kandaho nga
 ria tshi thimbila
 mlenzhe wa zwinba
 nahone wa Lemla wa
 vhuya wa ita u tshi
 thothona.
 ~ Dji a zwinbela, a dji
 phe tui. Dji linwa
 nga mvedji wa phando
 ngauri dja tarhanya
 mvula a i thana.~~

duma a di linwi u
 swika riwakani; vha
 di lima musi vha tshi-
 dhona Mukwatamba
 u tshi-tswuka nalwika
 di tshi-zwaliwa vha
 zwali oha ambara
 indolo uri di vhee
 zwavhudi. Ntsha di a lesa
 induhu hedi.

muthu a nga di fhiwa
 tsimbu huiwe na huiwe
 masimo a kochiwanga
 mukoma. muna u
 a fhiwa tsimbu, riwana
 nabene a fhiwa, na
 musadi a fhiwa vho.
 Masimo ha rengisanyiri.
 Tsimba i adimiwi
 misimo. Avali wa
 pfulywa, wa dovha
 wa humela hene phala

he wa pfuluwa hone, u do
 di dooha wa lima he wa
 vha u tohi "lima hone
 kale. Tsinnu i avha
 ifa. Khosi kana mukoma
 u a & kona u zha
 tsinnu nga khani.
 Nangwe a sa lini, muthu
 u na maanda tsinnu
 yawe. Muthu a tshi-
 funa phethu, huiwe
 u ri a line hone, ndi
 nge a vha ho nona.
 mukoma ndi ene a ne a
 nea mukano.
 Masimu a mavhele,
 malpho, maliba,
 Lunonya' lu nga di
 tanganywa na tshikoli.
 Muse wa sola a u
 humbelwi musanda.
 Muthu a nga di lima

463 hune a vhone hone,
 Fola la tawhwa li
 sheledwa vhege yotho.
 Uu Uu li si phele
 vuhali, fola li a
 fahulwa.
 Lhumbé avali do no
 swifhala dia fuliwa
 nga matchelodi ngauri
 masiani dia thathaba.
 A di lengo u fhetwa.
 Tshidziimba tshadzo toho
 a difra nga maanda.
 Xⁿ Lunonyanya susi vhana
 vha tshi toda u kwuka
 la a tukupwa lwa
 fombiwa nga nji, lwa
 imiswa na muri, lwa
 ona. Ndi hone hu tshi
 dhiwa luselo lwa
 Onkhuthe lwa ngomu.
 lwa hadzingwa lu

a kodela muroho.
 Munukho walwo arali
 lwo kodela muroho,
 u a difha nga maanda
 mutada u simiwa nga
 thanda, u na khufhi-
 wone u fana na
 murambo.

Matambala one a
 sana na madabala
 marhele ha nusedzi,
 zweneywi muna i
 tshi na ndi hone a
 tshi-hula. Fola lone
 li a sheledwa.

Musi tshu si tshi-toda
 u simiwa, mune wayo
 a nga ita datha arali
 a tshi-funa la rema
 matanzu ya vhiwa
 arali si iwaha wa
 thoma, musu muthu

no phisa u a gobela.
 Thegi arali i mufhoho
 kana lwhele, i tou
 lirwa ngauri ndi
 zwithu zwi zwaliwaho.
 Ihu reniwa maraha
 ha phisa nga Thinedi.
 Ihu khathiva hu si
 na mir. Ihu phethu
 hune kholomo kana
 ngulwhe da dina
 henepho hu a vhielwa.
 arali masimu o no
 kaniwa, vhatukana
 vha a ya u hwiwa
 hatsi - vha vhu isa
 musanda u humbela
 wa mihwani. Vha
 sokou litsha kholomo
 dzi tshi dhena vha
 sathu humbela, ndi
 mulandu.

Masimu ha itwi tohithu
~~ho~~ musia a tohi-todou
 timiva, fesi avali
 khesi yo dyama hu
 vhidwa ianga ya
 thavha ungu. A/ya
 vhuva vhatu vhothe
 uri vha bwise mbeu
 ya zwothe zwi limivaho
 a anba uri vha de na
 nga malembe. Vha
 bva vha ya tsimuni
 ya musanda. Vho swika
 heneho, vha a vhambele
 vha imisa malembe
 vchali ha ya phandu.
 Maima a konou dhia
 mutamwa a kanda
 thanda yawo a i
 dhensisa gambani lo
 dhensiswaho, miri yothe
 a konou handulila

463

8/11/12

a ri: "A rembuluse ni
imise nothe ni reme
kathiki." vha ita
ngauralo. Ndi hone
hu tshi-wulodwa
ndina mbili. A ri:
"Kw hanganyani mbew
ya yo dhiwa, hu tshi-
fifi khoro ya hu gedo
vha takuwa nga muthiki
a tshi-dhia mbew.
vha ya nayo hayani,
na konon enda ni
tshi-dzihela masimuni,
o no limiwaho nga
matunga

Nga matshelo nanga
i vhidza zwana zwa
yo fhiwa mishonga
mbsanda. vha enda

vha tshi-dzima mulilo,
 vha funga warho wo
 sikiwaho. mudi muine
 na muine wo newaho
 mulilo uyu u nea
 vhana hawha khulu
 kana sheleni. kana
 vhu-kunda vhu-while
 (kale) muta muine
 na muine. avali
 vha wana wo lika
 khali tshihasoni,
 vha a lika vha la.
~~vha~~ halwa vha a
 handulula vha nwa.
 (vhu mwiwa nga vha ku-
 lwane fhegi). Matswi
 na one a a latwa
 ha, todziwa maswa.
 mavhete a liiwa mwaha
 muine na muine.
 Phonda a dzi liiwi

463

10 K44/12

arali khosi yo dzama.
 mbeu i tshi toda u
 zwalwa i thoma ya
 nangwa. Mbeu yo no
 nangwa, i vbulungwa
 kha zwi phala zwo
 vbulum vbulumbiwa
 nga vbutoko. Mbeu
 a i alahwi. Mishonga
 ya u tanganywa na
 mbeu i bva ho ha
 nanga. Nanga i tshi
 shuda mushumo uyu
 i itelwa halwa ya
 thavhela mbudzi
 mudi; une vhatu sha
 thava ngawo u lima
 ndi Tshingedi. Tshipinga
 tsha u lima a tshi
 langanwi. Tshikoli
 tshi a gobelwa.
 Dziwe mbeu dzi ton

zwalwa hu tshi-limiwa.
 Mshikoli muthu u tou
 khuba nga mulomo
 a pfela phala he
 a phala nga dembe.
 Ndubhu-mvenda na
 dyone di tou khubina
 sa tshikoli. Shu tshi-
 limiwa, vhaiwe vha
 ita dawa, vhaiwe
 vha tou lima nga
 vhone vhone. Dawa
 heli li shumwa
 nga vhone muthu
 a dyula navho-
 ndi curi vha heneho
 tsiri. Asali avali
 muthu e na vha kwasho
 a nga di vha vhidza.
 vhone vha fanla
 u da na mluvi.
 vhone vha kwasho vha

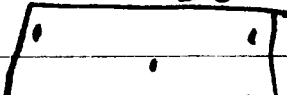
da vhusiku. Wa fya
 mukosi u tsh- who
 lila tsimuni. Iweha
 ngeno wo inga
 halwa nga saga.
 Arali vha sheda thu
 tshel masiani, vha
 mbo di dhenadaka,
 vha tabula, vha
 rema miji vha tshi
 kudela kulo. Iwe
 nga u rhona halwa
 vhu si rhunzhi, u
 vha hanisa u lina.
 Davhani ndi hone hune
 ha nwiwa nga maanda
 vha yaho vha a zwi
 takalela. Arali vhathe
 vho pambiva nga
 matsheloni hu ya
 vhasigana na
 vhatanunga; Masiani

hu ya vhauna na
 vhasadi. hu pfala
 nanga na phala-
 zphala di tshi-hla.
 Tsimum i thomaho u
 liwa ndi tshuwa-
 reirwane toha musanda.
 Masimum a tahulwa
 luthili arali e a kale.
 Arali i ntswa, i
 tahulwa luthiki u
 swika minwaka mivhili.
 Muthu a sa furi u ita
 darha, u tou tahula
 nga ene mune. Musadi
 u tahula yawe, muna
 a tahula yawerho.
 Arali muthu e na
 musadi muthiki a
 nga di thusana na.
 U sa kondi hu
 tahulwa nga zwanda

463

14 K44/12

ho omaho vha tabula
nga malembe
Du na hune masimw
a lindwa. Githavhosi
vha phata thumba.
Masiani thine tsha
diza ndi maffene,
vhurikw hū dīna
ngulwhe. Vha no
linda vha lala vha
tshi khokhonyani
zwi lindwaho zwi
shabwe. Vho lindaho
kuphele kana mufhoko,
vha rumeledya
vha na nga matsheloni
Vhane vha divha nita
zwinwe zwa² u shavisa
zwinoni, vha ka
livhele livhele tsimw
inwe na² inwe - malibe
Kaya mavhele vha isa

mysanda. Khosi ya
 vhidya vhananyana na
 vhatukana na vhaqegulu.
 duha ilo vhatu vhotte
 a fu iwi masimuni.
 vhaqegulu vha tshinbila
 na mishonga vha enda
 vha tshi ita mapfundo
 mana.

vha wana boanikana
 mphwe vha a dya,
 nangwe i tshikoli,
 vha enda vha tshi
 dya tshi tshiki tshi
 tshiki. Vha ita
 qweziwi simuni
 gothe. Vho tanga
 vha ya mulambo
 mukulwone u elaho
 madi, vha welela
 seli na lula. Vha

la hone zwothe zwe vha
 enda vha tshi vola.
 mabrani, zwikoli na
 zwothe. Zwe zwa vha
 kunda u phedya
 vha fosa mulamboi
 na mahani na mikope
 nga madukupua vha
 vhuylelela hayani.
 vha tshi ya hayani,
 a vha layheles, murahu
 hune vha ova hone.
 vhothe vha mbodiya
 u kwangana nduyi
 ya musanda. A vha
 na muthu; vha amba
 nga tshavo. Twa nda
 a vha firiwi. Lita
 tsha vha a balangona
 na vhothe vha konok
 yavho masimuni.
 Benepho masimuni

vha do wana begwa na
 ludiampiroha i vhone
 mapholosa a masimu.
 Avali mbova yo tawa,
 vha a sikela; ~~we~~ o
 tswaho e ndi a fara
 mupfa wa mu thavha
 e ndi a fara twatsy.
 twa mu thavha, a lala
 a tshi zhamba vhusiku
 hothe a vhuya a amba
 uyi ndi ~~na~~ ji tawa.
 Vhainwe vha shumisa
 mui u noppimangata
 Mbaya i si bu ka
 mpha we i si tsha tawa.
 Mui wa tsimu u vhuya
 a da a i wana henefo.
 Mui zwa masimuni
 zwi tshi vho kama,
 hu thoma u kumbulo
 nduku - mverda, na

thumba. Ndi gone hu
 tshi-da ndubu-mange
 ha konou kanwa
 tshikoli na maliba.
 Tsha u khunyeleda ndi
 mu phoho. Muwe na
 muwe u kana yawe.
 Aye a vbona zwa u
 kumu yawe go hulese
 u ita dawha. Do no
 kanwa vhatukana na
 vhasidzana vha ita
 mandwane (Mandwane)
 a pheya na vhege mbili
 kana tharu. Hu na
 muwe: "Ndi Mandwane
 a vho Tuvhuvhu n'goko
 a tshi ~~phata~~ swa
 ra turba." Halwa
 ha mu phoho a vhu
 sokou itwa, hu thona
 u tungulwa ha do

463

K44/12

19

Kona u do liwa
 mufhohe na maliba.
 Jhifhefho shangoni la
 Pile. Abali thanga, fula,
 mphwezwa sokou liwa,
 hu do bva vha ke gulu
 na vhasidzana, na
 vhatukana. Vha enda vha
 tshi ka zwikoli na mphwe
 na na phui, ngauri avali
 u tshi tshula wa fara
 thanga wa daha yola
 u songo tamba kana
 wa la mphwe, nngwe
 i do fheya mbudji dzawo.
 Avali i tshini ya
 munda, Ne pile u do
 bva a semana nayo.
 Mphwe dila dze vha ka
 vha do ya dakani li
 no tshi zwifoni vha
 dzi siba chelefho.

Da lila miphululu na
diphhalaphala. Ki tohi
tsha gwila zwithu a zwi
tsho.

Do no kaniwa hu isa
halwa musanda nga
vhaloma. Ene a vha na
mufhoho tsimuni, ho ngo
tendelwa u u tsha,
hona musanda u
sathu u tshewa.

Mavhele o no kaniwa,
mainwe a shelwa
tshisikuni mainwe aue
a do vha mben a shelwa
tshiphalani. A gula
ngomuni tshisikuni u
- Swika tshiphuiga a tohi
shumiswa. Arali z
manzisa, musi maswa
a tshi swika, a kale
a rengiswa).

463

K44/12 21
Twiambaro

21

Tshiambaro tsha vhana
 ndi tindi, na mukumba
 wa ntea na wambudi
 na wa namana. Ndehi
 inga shumiswa nga
 vhatukana. Twiambaro
 zwa vhasadi ndi
 mukumba wa mbudi
 na wa ngu. Shedo
 li itwa nga mukobwa
 wa khologo kana
 wa nari wo tou
 sukwa zwavhudi.
 Wo no & vhibwa u
 tou tshewa wa
 linganyiswa zwavhudi
 ho vha hu tshi suta
 muina muine na
 muine. Thee kha
 tsha, ho vha hu tshi
 tsha, vha vha zwi
 kona.

Dya vhu laloni hu sukina
 mukumba wa kholomo.
 U thoma u vhambwa
 nga thanda wa kona
 u phaliwa uoi nama
 i vhe tekene. Da
 konou itwa ha u
~~sukiso~~ sukisa. Ndi
 hone hu tshi bikwa
 na thoko ya u sukisa.
 I nga vha ya kholomo
 aali mukumba u
 muhulu kana ya
 mbudji aali u
 mutuku.

Lulwaha luse ~~da~~
 da kani lwo vha lu
 tshi-ita nguwo i
 no pfi sila. Hu tshi
 itwa mimpenda i
 ambarwaho nga
 mahosi ine ya pfi

kpatuni. Vhainwe vho
 vha vha tshi-ita nga
 ntsa na tsimba
 na mbudzi. Khosi
 do vha dzi, tshi-ita
 nga ungue na
 ndan. Ngurho do
 vha dzi, tshi-ambawa
 nduri. phedzi. Vhatuka
 vhone vho vha vha sa
 ambani. Musi hu tshi
 tshinwa tshikona,
 vhatanga vho vha
 vha tshi-~~tshinwa~~ tshinwa
 mitheranga thohoni.
 Twe vhasadi vha vha vha
 tshi ambara, ndi matombo
 matwau a ne namusi
 a wanwa @ ambawa
 nga vha kegulu. A
 hu dihwisi a bra
 nga zhi.

Musi hu na munganya
 mihulu ho vha hu toho
 ambarwa mithenga,
 zwi alagwa miswe,
 zwithura na zwi tanga
 Namusi hezwi zwi
 anza u ambarwa
 nga dzinanga.
 Mithenga ye vha vha
 vha tshi-i ambara,
 miswe ndi ya mphwe
 miswe ndi ya khulu,
 miswe ndi ya zimoni.
 Zwithura vha theanga
 zwi ya na zwi kwetwe.
 Mkhali wa munna
 vha a tshi-ambara
 tsimbi ntsu ya
 miswe uri a tshi
 swika vha thuni vha
 mbo zwi vha na uri
 ndi Mkhali nga

muniene hoyu. Tshiriwa
 tsho vha tshi- itwanga
 mukumba wa ungu
 na wa mbudzi. Tshi
 sumbedya vhusadi
 khalo vha unna vha ku-
 lwane vho vha tshi-
 ambara benga. Ho
 vha li tshi- itwanga
 mbudzi. Yo tou sukwa
 zwavhudi, thoso ya
 vha phanda.

Mavhudi vha a
 tshi- hotwaga itwa
 bonzi. Vhasadi
 vha vha vha tshi-
 vha vha tshindu
 vha vha vha vha
 vha tshi- phula
 na ho. Vhasidzani
 vho vha vha tshi-
 ambara mufunga

khunduni. Muthu o
 vha^a tshi-ri u bebwa
 ha da maine a da u
 mu thavhela muvhili
 wothē - kha ningo,
 ha^a na huiwebo
 hune a vhone u i ha
 paulwa u thavhela
 Mita zwenywa tohi
 dhenisa mishonga.
 Oswayo dzine dza vha
 hone kha muvhili
 ndi nola na phili-
 phise. kha vhasigana
 philiphise i itwa e
 thungamamu. Twi
 itwa nga vhone vha
 funa. Phakulwane, a
 a vha^a bezwi. Twi itwa
 nga vha tuku phiji.
 Nde busi do vha
 dzi tohi - thuvhiwa

463

K44/12

27

nga niphangga.
kha u naka tha
muthu, vhavenda vho
vha vha tshi-ton
vho na u naka
hawe, i si nga
mulandu wa tway
dive kha muhili.
wawe.

~~U zwinna na u rea.~~
 U zwinna. Shukha
 dothe do vha di tohi-
 zwinniwa. Maziwa
 maziwe a phukha de
 dya vha di tohi-zwinniwa
 Rhea, Nari, ndou,
 thuda, Khongoni,
 Phalaphala, thugulu,
 phofu, mbidi,
 tholo - luwango, phidwa,
 phala, nondo,
 thavha - nda - lila,
 muvuhu. Shukha
 he di dothe di a liwa.
 Nari i a lwa na muthu
 ya thuya ya u vhulaha
 na ndou ia valo-
 vho. Thuda yone a
 i lwi na khongoni
 a i lwi. Phalaphala
 avali yo kuvhala i
 lwa na mmbwa na

muthu. Ishugulu yone
 ia lwa nga maanda.
 Mbidi na tholo - luango
 na phidwana na phala
 na nondo na thavha-
 nda - lila a di lwi na
 muthu. Thavha - nda -
 lila i nga tou lwa na
 mumbwa zwayo. Mvuvhu
 yone i a lwa.
 Muthu a tshi-zwima nani,
 a i wana u pfula nga
 misevhe yo dodzwa
 vhutulu. A tli ya
~~god~~ thavhiwa, zwigidima
 na mvuhili wothe, ya
~~mba do~~ di ri nga
 vhuva ya fa. Vhuva
 vhu farwa nga
 tshanda tsha u la,
 misevhe ya farwa nga
 tsha monde.

463

K44/12

30

Naria i zwinwiwi nga
muthu muthihi.

Ho vha hu tohi-
zwima muswe na
muswe. Ni tohi-zwima,
ni zwima ni fumi,
Shukha ya vhuya
ya huthala, hu
pala mukosi wa
vhuzwimi vha tohi-
shavha, a sa koni
u shavha u a sala.
Kha mushumo hoyu
wa u zwima, vhatika
~~at~~ vhatikana vha
nga thoma vhe vhatam
vhane vha vho amba
u vhinaga. Hu tohi-
yiwa u zwima,
vha musanda vho
vha vha sa humbelwi.
Arali ho vhuLawwa

ndon, yo vha i tshi
sumiwa musanda,
yo konou viwa.

Lurumbu lwa phasi
lwa vha lu tshi-vha
lwa khosi lwa tadulu
lwa vha lu tshi vha
lwa murhulahi.

Arali phukha yo vhuwana
yo vha i tshi vhengwa
Kanzhi - Kanzhi muthu
u isa tshizwa phedzi
musanda. Ndon i
sumiwa mukumba
musanda. Wo isa
wone khosi yo vha
i tshi u gha mbudzi.
Nngwe na yone vho
vho vha vha tshi
valo. Ndon yone
wo sumiwa a u fhiwi
tshithu na nngwe.

Ngwena a i vhulabwi
 nga muthu. Muthua
 vhuya a i vhulaya,
 u do shaya vhuqulo.
 Mahosi vha do mu
 thatha hothé - hothé
 hune a ya, na u
 vhulaya vha a ni
 vhulaya. A wali muthu
 a vhulaya ngwena,
 hu fji ndi tohije
 vhulaya khosi,
 kana hu fji u
 toda u vhulaya
 khosi nga mushonga
 wayo. Thagabi i
 a vhuila hwa, Mappura
 a ndau na luvalo
 ndi mushonga wa
 diiranga. Marga do
 sha di tshia vanga
 nga kalungu a

mukwibon na nga
 mbudzi na nga
 malembe. Mappura
 a nngwe a a fihwa
 a ~~i~~ itwa
 mushonga. Vhuluwi
 vhu alapha ndevhe
 dzi tshi-~~whavha~~ dzi
 pa pfesi. Ningoya
 thagulu i itwa
 mushonga. a huna
 phukha ye ya vha i
 tshi-~~farwa~~ i kha di
 phila. Gothe vha tou
 vhulaya. Muthu aoli
 o hwhadywa nga ndau
 vho vha vha tshi-~~alapha~~
 nga muphulo. Muthu
 we a vha a si na
 washudu a u vhulaya
 o vha a tshi-~~phasa~~
 na lue a vhulayevho.

Luyanga lwa ndou lwo
 vha lu tshi-ne wa khosi.
 Uzwima ho vha hu si
 na tshifinga tshaho. Ke
 vha vha vha tshi-dzwa
 uwi hu na phukha, vho
 vha vha tshi-ya u
 zwima hone. Tshe tsha
 vha tshi-tshi-takalewa
 ndi nama ngayri vho
 vha vha tshi-tunda
 ngayo. Nama arali yo vha
 i nkhisa, yo vha i sa
 lipi yo the kathi. Yo
 vha i tshi-itya
 makhwaba.

Phukha thukhu
 do vha di tshi-reya
 nga vha no zwij kona.
 Tse vha vha vha tshi-
 vea ngawo ndi makwekwe
 na milobhu, Zwinoni

zwone vho vha vha tshi-rea
 nga vhu limbo. Vhu fhomwa
 kha thanda. Khanga na
 zwitsetse zwi rewa nga
 zwikwekwe. Ntse na
 zwi barhala zwi rewa nga
 mulavhu. Tshedzi rewa
 nga mutiko. Mbilana
 muvhuda na gutshi-
 (thulo) zwi rewa nga
 tshikwekwe. Arali mutha
 a wana tshikwekwe
~~Kana~~ kana mulavhu
 wa munwe wo fasha
 hana maanda a u
 vho pholola. A vho pholola
 ndi tshifa o tswa.
 Vhu limbo ha u fasha
 zwinoni ho vha vhu
 tshi- itwa nga muri-
 khuni kaha mukwatule.

463

Zwiliwa. 36

KAA/12

Zwe zwa vha zwifiliniwa:
nduku, tshikoli, mutada,
mufhoho, luwhele, miphwe,
maliba, mataumbala,
thumbe, nawa, nalumonyo,
tshetsha vha tshi-tshi-
liwa hapha ndi: nduku
hu liwa zwa nga fhasi
zwine zwa tou devhiwa;
tshikoli hu liwa thoro
dyine da itwa vkhokhoppa
kanda da tou kadzingwa,
kana da tou kuiwa,
da vha halwa. Mutada
wone u tou liwa sa
mucambo; mufhohowone
thoro dawo di nga
kuiwa da vha halwa.
miphwe di liwa matanga,
thoro da itwa halwa,
maliba a kuiwa a
ita halwa na vhusu;

463

37

K44/12

matambala one a fana
 dabula, na kulele ku
 di nga kwonokwo kwa
 dabula. Thumbe dzi
 bikwa tshidzimba; nawa
 dzi liwa matari na vhana
 vhadzo, matari a itwa
~~na~~ muroho, vhana
 vha nawa vha bikwa
 vha liwa runonya
 lu ita dovhi. Dovhi
 la lwo li a diphanga
 maanda. Kha mavhele,
 na luwhele na maliba
 hu wanwa vukhoppa.
 Kwiliwa-liwa vukhuma
 na tshikpi; luwhele,
 na maliba. Zwinezwa
 sokou vha zwiliyavho
 ndi nduku, na thumbe
 na nawa na mutada,
 na matambala na

x

Zwine zwa liwa ^{na} tshifhinga
 tshinwe na tshinwe tsha
 iwaha ndi mavhela,
 lunonya, livhela, mufhoko,
 maliba na thumbe. Nangwe
 zwo vale, zwithu hezwi zwi
 limiwa tshilimo. Zwine
 zwa difhesa ndi nduku
 do dzhena murohoni,
 na lunonya lu a
 kodela muroho.

Mitshelo ya daka ndi
 mahuyu, na mhula na
 thungulu, na nthu, na
 nei na khwakhwa, na
 zokubelo, na thawi,
 na mhuyu, na thedwa
 na thangauma, na
 tuma, na mavhungo
 na thaladzi, na pfuka,
 na maramba, na
 madzidzi, na mahukuma

na mbambanguwo na
 mupfumbupfumbu na
 mitshekili; na mutamvu,
 mitshele ine' ya liwa
 tshilimo ndi mbula na
 thawi, na khwakhwa,
 na thaladi; na bufulu,
 na maramila. Ine'
 ya liwa musiku tshi-
 tshilwa ndi thungulu,
 na nthu, na nombelo,
 na mahungo, na
 mazwili. Ine' ya liwa
 tshifhefo ndi Kei; na
 khwakhwa, na thedwa
 na thangauma, na
 mizidi, na the mahukuma
 na mpambanguwo na
 mitshekili: ya vhurika
 ndi mbuyu na pfuka
 na mupfumbupfumbu
 mitshele ye ya arda Vende

nga maanda ydi mbula
 ntau, nei, khwakhwana
 mbuya. Nei na thangauma
 dia wanwawho Niani.
 Mutshikili u wanwa
 Gimanawo na Thengwe.
 Mutshikili u adifha
 nga maanda. U tou
 sukwa ha bikwa
 muvoho wa vhewa
 ngomu. U tou nga waffi
 na muvoho gwo tanganyu
 Mutamou u anwa
 lusaru nga riwaha.
 Mutshikili u psumbu u
 liwanga khana.
 Khwakhwana one ditiou
 anwa, ha ditiou ma
 dia konou no ngolwa
 ha sindwa ha do
 tou gumuwa. Nei diti
 a sindwawho diti sukwa.

463

K44/12

42

ngadzo. Mutshikili na
sumiwa musanda. Hu
tou vha na musa musa
wo khethele vha-
musanda. Mithelo ine
ya pfi ndi yone-yone,
ndi Mutshikili na
ndi Muni ngauri i
a liwa musanda.
- Mafji musa a tshi-
shuya khoroni, a shelwa
tshingwanani a lafa
ngoni. Nga matshelo
a ntshiswa luhomba
lwa mafjura. A konou
shelwa kha khali yo
shelwaho buli nga fasi.
O no shelwa madwaha
mavhili O kana mararu
a do wanaia O no
fela tshwa, a konou
sevhwa ngao.

khune a vbulungwa hone
 ndi nduni, Maphia
 sevhwa nga nuniwe na
 nuniwe. A liwa kangu-
 kanghi na vhuswa, kana
 masiani u na ndala
 u nga di rema wa
 la. Mvaka musu hu
 na ndala maphia
 nga vha zwihiwa.
 Nana yone i liwa
 thifungu thiniwe na
 thiniwe. Kangu-
 kanghi i liwa musu hu na
 vhaeni. I tou bikwa
 kana ya tou gothiwa.
 Nana i kovhiwa nga
 ndila hei; thizwa
 ndi tsha photsi, thatha
 ndi ya vha fumakadi
 thikhundi ndi tsha
 vhana, vho ndila

463

K44/12

44

khotsi-munene, khwanda
 na thoko zwi ya khosoni.
 Ntshi-zi zlahiwa
 mutoli-na vhana
 vhafo. Makhana a tou
 bikwa a seha. ~~Ho~~
 Mutoli-unga seha
 ngawo.

Sha zwi-ri wana
 hu na zwigome, na
 tshiphura-mutanga, na
 mitotombudi, na
 mie-luhidi, na
 pfukha-luhura, na
 bafu, na dada-khubi
 na tshibwandavhukhophi
 na bouinwa, na
 mie-luhel, na
 khwanda-mbidi, na
 mmamadi (a kuna
 makuse), na mie-mulambo
 i no zwi Mahatsini

a mulambo, na
 nzile mupfure, na nzile-
 khekwa. Nzile dzi tou
 na tzingwa. Thungulifha
 dzi dengiswa kha vha
 sina. Vha ranga
 nga mavhale. Thonono
 na dzone dzi liwa nga
 vha diwe.

Nga tshiven da hu
 liwa luhili: fhadzi nga
 duha. Aali e vudana
 epe a nga ti la lunzhi.
 vha na vha avhelwa
 phethu huthuti. Munna
 u avhelwa ndi sui
 ile ya pfi mudzi.
 musa dzi, u le la khalini.
 Aali mutshi diwa, a
 hu tendelwi u phaga,
 zwi pfi ndi tseda.
 A hu ambwi mutshi

liwa. U tshi-la u thoma
 u tshiba, wa konou
 da tshini ha ndilo
 wa gulo wa losha
 wa konou la.

Sha hata ha
 tshivenda hu na
 tshikanda malembe-
 roue ha u thoma
 musi vathu vhe
 davanani. Thume
 na pfi sa gulu, tshu
 da na vuswa, sa
 u fheya ndi tshiroso.
 Nga la matshelo hu
 nwiwa tswito. Mutshelo
 ndi houe ha u tshela
 uri muthu a pfe a rali
 vhu tshi dipha. Thumbulo
 ndi ya u sema uri ho
 vula. Sha u nwa
 muthu a nga nwa na

463

K44/12

47

thama dzawe phedzi.
 Musindlo ndi wa vhabvane
 vho shumaho. Nahone
 hu na masifho a
 vha kequlu ho no phela
 u pangiwa. Whune
 na ya musanda vhu
 tsi Indit tumba-vhulo.
 vhu tshi mwiwa, hu na
 khaliya vhatshanga
 na vhasidanga; ha vha
 na ya vhatlaha na
 vha kequlu, ha vha
 na ya vhabvane na
 vhauna. Ivali khosi
 i hone, hu na muruni.
 Masi khosi i tshi-mwa
 vhothe a vha, vha mwa.
 vha sadi vha lethele
 vhauna vha kumela
 vha tshi-ri: "Ndan
 muhali, mu phedzi wa

vhatu, iwe u suwaho
 mmbwa na vhatu. Hu
 pfi ndi nunga a ndevhelahi
 / Hu vha na mukeli ha
 vha na mutanganezi;
 a neaho vhatu. Arali
 hu na vhatshimlili;
 vha dzula tini ha
 khosi uiri i kone
 u vha vhoza, i vha
 phe halwa. Hu thoma
 u nwa mukeli, ha da
 mutanganezi, ha
 kōrona tevhela vhatu.
 Zwiwe zwiwezwa
 vwiwa ndi mukumbi
 na Arali muthu na
 mukumbi, zwiinghi zwi
 ya musanda, zwituku
 In sala u tshi-nwa
 Mahosi vhe ni ndi mii
 yashu.

Mbanghe a hu dwhini
 uri i bva gai. Thu di pfi
 ya da Thoho-ya-Ndow.
 Tawhiwa masimuni
 kana hayani - hotha hotha,
 Tben ya mbanzhe yo
 vha i tshi-vhulungwa
 nga vhalimi thayo.
 Tzwalwa musu hu
 tshi limiwa mavhela.
 Uvi mbanzhe i ite
 zwavhudi, i aliwa phasi
 ha thovho.

To a mu pfi to
~~tu~~ ka da vhuwa
 na Thoho-ya-Ndow.
 Lu tshi-kwiwa h-tanga
 nywa na mukango wa
 mululudza na tshimba
 yha kololo. Muthu a tshi
 y toda u tou humbela vha
 kōroy y mu dajisa.
 Tsho kwiwaha tsho
 tsho nensiswi. End. S. 463